
SZEMÉLYNEVEK AZ IRODALMI MŰVEK CÍMEIBEN

1. A tulajdonnevek csoportjai között számon tartott cím mint emberi alkotás név-rendszerbe való illeszkedése, azonosító funkciója, alaki sajátosságai szempontjából kutatásra érdemes téma a névtan világában. Vizsgálták már azokat a kérdéseket is, hogy mi visel egyáltalán címet, illetve van-e az irodalmi művek címeinek stilsztikája. Jelen tanulmányban az említettektől eltérő, más szempontot vetünk fel. Arra vállalkozunk, hogy végiggondoljuk, milyen szerepet töltenek be a személynevek az irodalmi alkotások címeiben; tehát tulajdonneveket vizsgálunk magában a tulajdonnévben. A fő kérdés esetünkben az, hogy lehet-e egy adott mű személynevet tartalmazó címe és műfaja között valamiféle összefüggés. Ha van kapcsolat, akkor megmutatható-e ez a viszony műfaj-névtani megközelítésben és összefüggésben?

2. Kass János grafikus a borítót a könyv arcának nevezte. Kölcsönvéve a metaforát, a gondolatot folytatva mondhatjuk, hogy az irodalmi alkotás címe pedig a mű lelke. Kiemel, összefoglal, sűrít, direkt vagy áttételes módon utal a tartalomra, és feltételezzük, hogy esetenként műfaji szabályokat követ. Az írók, költők viszonya változatos lehet megalkotott címeikhez. Néha még viták középpontjába is kerülhet a cím, mint például akkor, amikor arról beszélgettek az írók az 1970-es évek irodalmi kávéházában, a Hungáriában, hogy melyik lehet a világirodalom legjobb címe, illetve milyen címet tartanak jónak (vö. VAMOS 2006). KOVALOVSKY MIKLÓS világított rá arra, hogy „egy felöltő cím [...] már magában is inspiráló, sugalló erejű; téma, történet, miliő, alakok mikrovilága gomolyog, alakul benne, mint ahogy egy, az író képzeletében született jellegzetes név nemcsak hangulatot áraszt, és társadalmi környezetet határol körül, hanem jellemet, sorsot is magába sűrít és kivetít” (KOVALOVSKY 1974: 329). Feltételezhetjük tehát, hogy irodalmi alkotásokban a neveknek összetett szerepük van: kifejezhetnek karaktert, felidézhetnek hangulatot, utalhatnak a környezetre, de megmutathatják akár az író játékos kedvét vagy humorát is. Ebből adódóan címbe fókuszált, kiemelt szerepük meghatározó és következtetésekre inspiráló lehet.

A továbbiakban az irodalmi művek címeiben megjelenő személyneveket figyeljük meg, s próbálunk néhány műfajjal kapcsolatos összefüggésre rávilágítani.

3. Vegyük fontolóra, hogy az alkotói szabadságon túl vannak-e műfaji kényszerítő elemei a személynevek címekben való szerepeltetésének. Előzetesen, pusztán tapasztalatok alapján állítjuk, hogy bizonyos irodalmi műfajok előrevetítik a személynevek megjelenését már a címeikben is. Gondolhatunk például a kalandregény prototípusára, Cervantes *Don Quijoté-jára* (1605, 1615) vagy Daniel Defoe *Robinson Crusoe kalandjai* (1719) című alkotására. Ilyenek azok a történelmi regények és drámák is, amelyek egy-egy kitárlt vagy valóságos személy tetteit beszélik el, gondolataikat idézik fel, következőképpen címeik a főhősre vagy címszereplőre (aki nem mindig azonos a főhőssel) utalnak. Néhány kiragadott példa: Walter Scott: *Ivanhoe* (1819), Jósika Miklós: *Abafi* (1836), Arany János: *Buda halála* (1862–1863), Jókai Mór: *Rab Ráby* (1879), Mikszáth Kálmán:

Akli Miklós (1903), Németh László: *VII. Gergely* (1937), Móricz Zsigmond: *Rózsa Sándor a lovát ugratja* (1941) vagy Kocsis István: *Arva Bethlen Kata* (1975). A regény más műfaji változataiban, de egyéb epikai műfajokban is kézenfekvő a személynév címszerpe. Ilyenek például: ifj. Gaál Mózes: *Mildi meséi* (újra kiadás: 1984), Tersánszky Józsi Jenő *Kakuk Marci*-regényei (1923–1937), Kosztolányi Dezső: *Édes Anna* (1926), Závada Pál: *Jadвига párnája* (1997), Lázár Ervin: *Berzsián és Dideki* (1997) vagy *Szegény Dzsoni és Arnika* (1999), Darvasi László: *Trapiti, avagy a nagy tökfőzelékháború* (2002). A felsorolt címek azonban nem igazolják a személynév szerepeltetésének elvárható jellegét. Bár megjegyezzük, hogy vannak olyan esetek, amikor egy személynév műfajváltozatot karakterizál, mint a már említett *Robinson Crusoe* a robinzonádot, vagy *Odüsszeusz* neve az odüsszeiát (bolyongásregényt), *Werther* a wertheriádot (levélregényt). A lírában pedig a Jeremiásnak tulajdonított „Síralmak könyve” teremtette meg a jeremiádot (gyászaldat). Ezekben az esetekben a főhős karaktere által indukálódó és formálódó cselekményvezetés hozza létre az adott műfajváltozatot, tehát a személynév címbeli használata nem számít elengedhetetlen kritériumnak.

A líra válfajai között találunk olyanokat is, amelyek címükben megfogalmazzák az emlékéllítés szándékát, főhajtást vagy a felidézett személy stílusának tisztelgő „utánzást”, esetleg parafrázist, illetve gúnydalt. Ilyenkor nemcsak a műfajhoz tapad a személy megnevezése, hanem költői szándékot, gesztust is kifejez. Példálózhatunk akár Petőfi Sándor *A régi jó Gvadányi*; *Pató Pál úr* vagy Berzsenyi Dániel *Dukai Takács Judith*hoz című műveivel. Pilinszky János többször is élt ezzel a műfaji-címadási lehetőséggel: *Van Gogh* és *Van Gogh imája*; *Juttának*; *In memoriam F. M. Dosztojevszkij*; *Hommage à Isaac Newton*. Az ezekhez hasonló esetekben az alkotó figyelmének, tudatos választásának eredménye a személynév szerepeltetése a címben. A téma azonosítója maga a személynév. E tekintetben mondhatjuk, hogy a címben is kiemelt személynév majdnem kikerülhetetlen. Alcímbeli vagy zárójeles ajánlással azonban kiváltható; például Berzsenyi Dániel: *Balaton* (*Matthissonhoz*) vagy Ady Endre: *Emlékezés egy halottra. Jean Jaurès emlékének*.

4. Az tehát látható, hogy bizonyos műfajok vagy műfajváltozatok címeiben gyakrabban fordulnak elő személynévek. Az azonban továbbra is kérdés, hogy van-e olyan műfaj, amelynek természetéből, esztétikai jellegéből következik a személynév címbeli használata. A már említett klasszikus történelmi regények vagy a tisztelet és emlékezés gesztusát hordozó, megidézhető művek mellett és ezeken túl ilyen a lányregény. KOMÁROMI GABRIELLA szerint „a műfajoknak ritkán vannak látványos, külső jegyei. A lányregény kivétel”. Címében sokszor találkozunk lánynévvel vagy a *lány* ~ *leány* közszóval. A szerző MALTE DAHRENDORF 1970-ben publikált vizsgálatára hivatkozik, mely szerint a lányregények címének 48,6%-ában lánynév szerepel, 14,7%-ában a *lány* közszó és szinonimái, 7,3%-ában pedig a családra utalás (KOMÁROMI 1990: 204–6). Nagyjából ma is hasonló lehet a helyzet.

A mi szempontunkból azok a lányregénycímek az érdekesek, amelyek máig mutatják a személynévnek, esetünkben a lánynévnek műfaj eláruló jellegét. Bár az irodalomtörténészek vagy az irodalom elméletével foglalkozó kutatók ezzel a műfajváltozattal nem nagyon foglalkoztak (ugyanis irodalmi giccsnek tartották), névtani szempontból – a személynév címen belüli szerepe miatt – mégis érdemes egy pillantást vetni rájuk.

Előljáróban rávilágítunk a lányregény történetére és műfaji karakterére, hogy a női név címbeli jogosságát igazoljuk. Gyökerei a romantikához és a szentimentalizmushoz

nyúlnak vissza. Ez a kötődés tematikai, regénytechnikai és stílusbeli is. Az érzelem témaként és az olvasóra gyakorolt hatásként, műfaji sajátosságként jelenik meg benne. Történetei sablonokból építkeznek (például otthon, család, árvaság, szerelem), sokszor didaktikusak (társadalmi normaminták). Ábrázolt világuk erősen feminin, a valóságra való reflektálásuk felszínes, behatárolt látókörű. Meg kell ugyanakkor jegyezni, hogy „a lányregénynek is vannak rangos irodalmi ősei” – ahogy erre KOMÁROMI GABRIELLA rávilágított –, például Richardson, Jane Austen, Emily és Charlotte Brontë, a wertheriádák és a szentimentális regények (vö. KOMÁROMI 1999: 145). A műfaj a romantika korában, főleg a 19. század második felében virágzott, majd a 20. század első felében újra népszerűvé vált. Érdekessége, hogy nem csak nőírókat vonzott (például Dánielné Lengyel Laura, Zsigray Julianna, Tutsek Anna, Kertész Erzsébet, Kosáryné Réz Lola, Thury Zsuzsa), férfírszerek is kipróbálták ezt a műfajt (például Péczely József: *Rozika visszajött*; Benedek Elek: *Katalin*; *Anikó regénye*; *Zsuzsika könyve*; Lovik Károly: *A leányvári boszorkány*; Krúdy Gyula: *Annuska könyve*; *Tizenhat város tizenhat lánya*; Gaál Mózes: *Nótás Katica*; Herczeg Ferenc: *Anci doktor lesz*; Sarkadi Imre: *Rozi*; Padisák Mihály: *Gyalog Juli*). Történelmi-életrajzi változata pedig jó minőségű írásokat is eredményezett (például Kertész Erzsébet: *Harriette regénye* vagy Szabó Magda: *Abigél*). Akár tagadjuk, akár nem, megújult formában ma is szerves része a kortárs ifjúsági és a kommersz felnőtt irodalomnak.

A műfaji sajátosságok ismeretében azt megállapíthatjuk, hogy a lányregények címeiben a női neveknek erősen tematikai pozíciójuk van. A címekben kiemelt hősnők életének egy-egy szakaszát vagy akár egész életútját mutatják be a műfajt gyakorló írók.

5. Névtani szempontból felvetődik az a kérdés, hogy az egyes korszakok lányregényeinek címeiben a női nevek kifejezik-e az éppen aktuális névdivatot. Vajon tetten érhető-e a névadásban a karakter társadalmi helyzetére utalás? HAJDÚ MIHÁLY (2003) és KOMÁROMI GABRIELLA (1990) néhány adatát vettük alapul a vizsgálathoz.

Több évszázadban is jellemző nőnevek voltak például: *Anna* (Gaál Mózes: *Anna*; Krúdy Gyula: *Annuska könyve*), *Judit* (Tutsek Anna: *Judith*; Szegedi Ila: *Jutkából Judit lesz*), *Katalin* (Benedek Elek: *Katalin*; Gaál Mózes: *Nótás Katica*; Kosáryné Réz Lola: *Kéri Kató*; Nagy Endre: *Kati kisasszony élettörténete*), *Klára* (Lengyel Laura: *Klára regénye*; Farkas Imre: *Klára Itáliában*), *Margit* (Benedek Elek: *Uzoni Margit*; Hentaller Mária: *Árva Margit*), *Mária* (Benedek Elek: *Mária*; Farkas Imre: *Mária meséje*), *Zsuzsanna* (Altay Margit: *Zsuzsika kisanyám*; Benedek Elek: *Zsuzsika könyve*; Z. Tábori Piroska: *Zsuzsa Párizsban*). Ezek a példák egyrészt arra utalnak, hogy az általában is gyakrabban használt nevek válnak címadóvá; ez a műfaj sematikusságából is fakadhat. Másrészt a nevek becéző alakjai gyakrabban és eléggé változatos formában jelennek meg (pl. *Katalin*, *Kati*, *Kató*, *Katóka*, *Katica*, *Katyi*). A női nevek ebben a műfajváltozatban utalhatnak a címszereplő társadalmi helyzetére, egyéni természetére vagy akár áhított vágyaira is. Például Benedek Elek *Uzoni Margit*-ja tanítónő, aki másokért él, és a személyes boldogság helyett megelégszik az áldozatvállalás jóleső érzésével. Tutsek Anna *Cilike*-regényeiben a szeleburdi kislány felnőtt asszonnyá, *Cecília*-vá érik. Ego (Fried Margit) *Médi szenvedései* vagy *A zseniális Tessza* című regényeinek lánynevei egyfajta affektált, szentimentális rekvizitumok, s mint ilyenek, a műfajból erednek.

Az általunk felsorakoztatott példák többsége pusztán női keresztnév, illetve teljes (női) személynév, valamint ezek becézett változatai. Jellegzetes megoldás a névnek értelmező

vagy minőségjelzői, valamint birtokos szerkezetbe kapcsolása: Győri Ilona: *Csitri Erzsébet*; Gaál Mózes: *Nótás Katica*; Magyar Gyula: *Erzsébet, a nemes szívű*; Rudnyánszky Gyula: *Dobó Katica, a hős honleány*; Zsoldos László: *Vica regénye*; Dánielné Lengyel Laura: *Vera naplója*; Galamb Margit: *Piroska története*; Ego: *Bodnár Ilus pályaválasztása*. Ezek a fent említett, legtöbbször sematikus címadási módok máig kimutathatók (néhány példa: Astrid Lindgren: *Ronja, a rabló lánya / Ronja rövardotter*; Sharon Stewart: *Anasztázia / My Anastasia* vagy György Anna: *Panka naplója*; G. Szabó Judit: *Rózsás Leticia*). A műfaj megújulására utalnak azok a művek, amelyek címeikben – a lánynevek megtartása mellett – eltérnek a szokványostól, például: Szabó Magda: *Mondják meg Zsófikának*; Sohonyai Edit: *Jasmine avagy mégis kell a szerelem?* vagy G. Szabó Judit: *Barbara, ez több a soknál!*

Végezetül visszakanyarodva az eredeti kérdéshez – vagyis hogy lehet-e egy adott mű személynévvel tartalmazó címe és műfaja között valamiféle összefüggés –, azt állapítottuk meg, hogy lehet. Ez a kapcsolat hol lazábban, hol szorosabban, de akár elvárt elemként is megmutatkozik bizonyos műfaji-névadási összefüggésben.

Hivatkozott irodalom

- HAJDÚ MIHÁLY 2003. *Általános és magyar névtan*. Budapest.
- KOMÁROMI GABRIELLA 1990. *Elfelejtett irodalom. Fejezetek a XX. századi ifjúsági prózánk történetéből 1900–1944*. Budapest. 197–223.
- KOMÁROMI GABRIELLA szerk. 1999. *Gyermekirodalom*. Budapest. 144–6.
- KOVALOVSKY MIKLÓS 1974. A cím stilisztikája. In: IMRE SAMU – SZATHMÁRI ISTVÁN – SZÜTS LÁSZLÓ szerk., *Jelentés és stilisztika*. NyudÉrt. 83. Budapest. 326–32.
- VÁMOS MIKLÓS 2006. A cím regénye. *Élet és Irodalom* 50/16. = <http://www.vamosmiklos.hu/index.php/publicisztika/irhatnam-polgar/853-mai-mitosz...> (2012. május 15.)

G. PAPP KATALIN

KATALIN G. PAPP, **Personal names in the titles of literary works**

This paper intends to answer the question whether there is a kind of connection between the title involving a personal name and the genre of a literary work. Titles of literary works belonging to certain genres (e.g. adventure stories, historical novels and genre variants commemorating a person) include personal names quite often. A close connection, however, could be proved only in the case of romances.